

Pedagogische begeleidingsdienst

Huis van het GO!

Willebroekkaai 36

1000 Brussel

LEERPLAN DERDE GRAAD SECUNDAIR ONDERWIJS

MODERNE TALEN - WETENSCHAPPEN

SPECIFIEK GEDEELTE
DOORSTROOM

EERSTE EN TWEEDE LEERJAAR
(5de en 6de jaar)

LEERPLANNUMMER
2024/3D/MOD/W

INSPECTIENUMMER
volgt na advies

Versiedatum
31/01/2024

DOMEINOVERSCHRIJDEND

Inhoudstafel

Inleiding	3
Samenhang	3
Eigenheid van de studierichting	3
Doelgroep	4
Gepersonaliseerd Samen Leren	5
Ruimte voor het eigen pedagogisch project	5
Logische doorstroommogelijkheden	5
Opbouw van de leerplandoelen	6
Herkomst van de doelen	6
De leerplandoelen	6
Subdoelen	7
Minimale inhoudelijke afbakening	7
Nummering van de leerplandoelen	7
Leerplandoelen	9
Generieke doorstroomcompetenties	9
Historisch bewustzijn	10
Taalwetenschappen: algemene aspecten m.b.t. taalsystematiek	11
Taalwetenschappen: sociolinguïstiek m.i.v. interculturele aspecten	12
Taalwetenschappen: taalverwerving en taalontwikkeling	13
Nederlands: algemene uitbreiding	14
Nederlands: taalsystematiek	15
Nederlands: literatuur	16
Nederlands: communicatieve vaardigheden: mondelinge teksten samenvatten	17
Engels en Frans: algemene uitbreiding	18
Engels en Frans: communicatieve vaardigheden: teksten samenvatten	21
Engels en Frans: taalsystematiek	22
Engels en Frans: literatuur	23
Duits: communicatieve vaardigheden	24
Duits: taalsystematiek	31
Duits: literatuurbeleving	32
Uitgebreide wiskunde in functie van wetenschappen	33
Uitgebreide biologie	39
Uitgebreide chemie	43
Uitgebreide aardwetenschappen	51
Uitgebreide fysica	52
Onderzoeksvaardigheden wetenschappen	60
Minimale materiële vereisten	61
Vakkenkoppeling	62
Pedagogisch – didactische ondersteuning	63

Inleiding

Samenhang

Dit is een leerplan voor het specifieke gedeelte doorstroomfinaliteit, derde graad.

Dit leerplan moet in samenhang gelezen worden met het leerplan ‘Derde graad secundair onderwijs - Basisvorming doorstroomfinaliteit’.

Tussen het leerplan van het specifieke gedeelte en het leerplan van de basisvorming is een overlap of samenhang tussen leerplandoelen mogelijk. Indien dit het geval is, wordt dit in de GO! Navigator aangeduid, aangevuld met concrete handvaten om deze doelen op een functionele manier te integreren.

Eigenheid van de studierichting

De specifieke vorming bestaat uit leerplandoelen die voorbereiden op vervolgonderwijs:

- WD 01.01 Algemene doorstroomcompetenties: Generieke doorstroomcompetenties
- WD 01.02 Algemene doorstroomcompetenties: Historisch bewustzijn – uitbreiding
- WD 02.01 Moderne talen: Taalwetenschappen – algemene aspecten m.b.t. taalsystematiek
- WD 02.02 Moderne talen: Taalwetenschappen – sociolinguïstiek m.i.v. interculturele aspecten
- WD 02.03 Moderne talen: Taalwetenschappen – taalverwerving en taalontwikkeling
- WD 02.08 Moderne talen: Nederlands – algemene uitbreiding
- WD 02.09 Moderne talen: Nederlands – taalsystematiek
- WD 02.10 Moderne talen: Nederlands – literatuur
- WD 02.13 Moderne talen: Nederlands – communicatieve vaardigheden: mondelinge teksten samenvatten
- WD 02.14 Moderne talen: Frans en Engels – algemene uitbreiding
- WD 02.16 Moderne talen: Frans en Engels – communicatieve vaardigheden: teksten samenvatten
- WD 02.18 Moderne talen: Frans en Engels – taalsystematiek
- WD 02.20 Moderne talen: Frans en Engels – literatuur
- WD 02.24 Moderne talen: Duits – communicatieve vaardigheden
- WD 02.26 Moderne talen: Duits – taalsystematiek
- WD 02.29 Moderne talen: Duits – literatuurbeleving
- WD 06.04 Wiskunde: Uitgebreide wiskunde in functie van wetenschappen
- WD 08.01 Biologie: Uitgebreide biologie
- WD 09.01 Chemie: Uitgebreide chemie
- WD 10.01 Aardwetenschappen: Uitgebreide aardwetenschappen
- WD 11.01 Fysica: Uitgebreide fysica
- WD 12.02 STEM: Onderzoeksvaardigheden wetenschappen

Doelgroep

Leerlingen die starten in het eerste leerjaar van de derde graad in de doorstroomfinaliteit hebben door het behalen van de leerplandoelen van de tweede graad de nodige competenties verworven om de overstap naar de derde graad succesvol te kunnen maken.

De leerlingen delen vanuit hun keuze voor een bepaalde studierichting eenzelfde interesse. Maar meer nog dan voor de basisvorming zullen de kenmerken van de leerlingen in de derde graad voor het specifieke gedeelte verschillen. Behalve verschillen op cognitief, psychomotorisch en sociaal-affectief vlak zijn er ook verschillen door de gevolgde vooropleiding.

In de tweede graad hebben leerlingen gekozen voor een studierichting gekoppeld aan een finaliteit.

- Leerlingen die een studierichting gekozen hebben die als een vooropleiding van deze studierichting wordt ingericht, hebben in het specifieke gedeelte van de tweede graad leerplandoelen verworven die gekoppeld zijn aan wetenschapsdomeinen die in de derde graad aan bod komen. Op een aantal van deze doelen wordt in de derde graad verder gewerkt. Deze leerplandoelen worden beschouwd als noodzakelijke doelen om succesvol aan de derde graad deel te nemen. In de GO! Navigator wordt de link gelegd tussen de doelen van de tweede en de derde graad (verticale samenhang). Leerlingen uit de volgende studierichting hebben een vorming gevolgd die als een logische vooropleiding kan worden beschouwd:

- Moderne Talen
- Natuurwetenschappen

Hoewel bovenstaande studierichtingen uit de tweede graad inhoudelijk voorbereiden op deze studierichting in de derde graad, veroorzaakt de structuur van het secundair onderwijs dat er bij een logische instroom in deze studierichting toch een tekort is voor bepaalde wetenschapsdomeinen. Deze studierichting bouwt immers verder op cesuurdoelen die in andere studierichtingen in de tweede graad reeds verworven zijn. Voor deze studierichting gaat het in het bijzonder om de volgende instroom:

- Moderne talen: hiaat voor de wetenschapsdomeinen 08, 09 en 11
- Natuurwetenschappen: hiaat voor de wetenschapsdomeinen 02 en 03, in het bijzonder voor Duits

Om hieraan te verhelpen, voorziet de lessentabel in de tweede graad optiepakketten die de instroom moet faciliteren. Leerlingen die het voorbereidend optiepakket hebben gekozen, hebben (een deel van) de noodzakelijke voorkennis aangeboden gekregen. Leerlingen die dit optiepakket niet aangeboden kregen, starten met een (groter) hiaat in hun voorkennis.

Meer informatie over de optiepakketten is terug te vinden op de GO! Navigator.

Vanuit het bovenstaande gegeven kunnen de leerlingen voor het specifieke gedeelte beschouwd worden als een heterogene groep. Daarom is het belangrijk om, bij het begin van de graad, de beginsituatie van elke leerling goed in kaart te brengen, om zo als lerarenteam zicht te krijgen op de kenmerken van de leerlingengroep en een leerlijn uit te werken die nauw aansluit bij de beginsituatie en de mogelijkheden van de leerlingen waarbij er aandacht is voor het wegwerken van eventuele hiaten bij de start van de derde graad. Hierbij heeft het lerarenteam de vrijheid en verantwoordelijkheid om leerplandoelen in te plannen in zowel het eerste als tweede jaar van de derde graad volgens de noden, behoeften en mogelijkheden van hun leerlingengroep. Daarnaast heeft het lerarenteam de vrijheid om te bepalen op welke manier de doelen functioneel geclusterd en aangeboden kunnen worden binnen de derde graad.

Gepersonaliseerd Samen Leren

De ambitie van het GO! is duidelijk. Gepersonaliseerd samen leren betekent dat we met elke lerende, binnen een sociale context, maximaal rendement nastreven op het vlak van leervermogen, leerwinst en leermotivatie. Vanuit een sterke basis- en vakdidactiek zetten we extra in op 'differentiatie', het verhogen van autonomie via het aanleren van zelfregulerende vaardigheden en 'samen leren'. We maken daarvoor gebruik van evidence-informed praktijken en een onderzoekende aanpak op school. Gepersonaliseerd samen leren in het GO! vindt geïntegreerd plaats binnen de realisatie van het totale curriculum en kan alleen gerealiseerd worden met de actieve betrokkenheid van zowel de lerende, de leraar als het (school)beleid.

Vanuit deze visie willen we samen met alle onderwijsprofessionals ons DNA 'samen leren samenleven' en ons pedagogisch project waarmaken. Het is ons positief antwoord op de diversiteit die we in onze klassen zien, de nood aan een groeipad naar autonomie en de nood om een samenverhaal te maken.

Ruimte voor het eigen pedagogisch project

Cruciaal in elke studierichting staat de realisatie van de leerplandoelen. De leerplannen en de lessentabellen van het GO! zijn echter zodanig opgesteld dat het lerarenteam beschikbare ruimte heeft om een schooleigen pedagogisch project te realiseren:

- Enerzijds bieden de leerplannen ruimte om binnen de voorziene tijd zoals aangegeven in de lessentabel, de leerplandoelen verder uit te diepen of te verbreden;
- Anderzijds is er binnen de lessentabel vrije ruimte voorzien waarbij de school eigen accenten kan leggen.

Logische doorstroommogelijkheden

Deze studierichting heeft een logische doorstroom naar:

- Academische bachelor
- Professionele bachelor

Opbouw van de leerplandoelen

Herkomst van de doelen

De leerplandoelen van het GO! in de tweede en derde graad zijn afkomstig van verschillende bronnen:

De doelen van dit leerplan zijn afkomstig van:

- specifieke minimumdoelen
- GO!-doelen

De leerplandoelen

Elk leerplandoel heeft minimum 1 handelingswerkwoord. Een overzicht van de handelingswerkwoorden met, indien nodig, een verklaring is terug te vinden op de GO! Navigator.

Aan elk leerplandoel wordt een beheersingsniveau toegevoegd. Voor de leerplannen van het GO! maken we gebruik van een eigen GO!-taxonomie, geïnspireerd op de Taxonomie van Bloom:

- Memoriseren: Gegevens zoals begrippen, formules... kunnen ophalen zonder gebruik te maken van hulpmiddelen.
Geen enkel leerplandoel heeft 'memoriseren' als beheersingsniveau. Memoriseren zonder context kan immers nooit het einddoel zijn. Memoriseren kan wel een belangrijk element zijn om een leerplandoel te realiseren.
- Begrijpen: Inzicht verwerven en dit inzicht helder kunnen weergeven, al dan niet aan de hand van voorbeelden.
- Toepassen: Formules, technieken, regels... kunnen toepassen.
- Analyseren: Op basis van nieuwe gegevens, informatie, kenmerken, verbanden... tot een besluit komen
- Evalueren: Op basis van nieuwe gegevens, informatie, kenmerken, verbanden... en aan de hand van criteria, argumenten... een oordeel onderbouwen.
- Creëren: In het kader van een probleemstelling, onderzoek, opdracht... een product ontwikkelen zoals een oplossing, een realisatie, een presentatie...

Er is geen hiërarchie tussen de verschillende beheersingsniveaus. Wel zal je om een 'hoger' beheersingsniveau te bereiken meestal ook gebruik maken van onderliggende beheersingsniveaus, bijvoorbeeld memoriseren om te analyseren.

In de GO! Navigator worden de beheersingsniveaus aan de hand van een filmpje uitgelegd.

Subdoelen

De subdoelen zijn niet vrijblijvend geformuleerd maar maken integraal deel uit van het leerplandoel. Elk subdoel moet bijgevolg aangeboden worden. Alle subdoelen samen dekken het leerplandoel.

Minimale inhoudelijke afbakening

Het concept van de minimumdoelen wordt doorgetrokken naar de leerplandoelen van het GO!. Dit concept houdt in dat de kennis die noodzakelijk is om het leerplandoel te realiseren niet expliciet wordt opgesomd. Indien er twijfel kan ontstaan of een bepaald kenniselement al dan niet tot het leerplandoel behoort, wordt het uitdrukkelijk vermeld via onderliggende bullets. Concreet betekent dit dat de onderliggende bullets deel uitmaken van het leerplandoel en als dusdanig ook aan bod moeten komen.

Om leerplandoelen te realiseren, is er vaktaal nodig. Hoewel vaktaal niet expliciet in de leerplandoelen wordt opgenomen, maakt vaktaal wel deel uit van het leerplandoel. Net zoals dit het geval is bij andere kenniselementen is het aan de leraar om te bepalen welke vaktaal er nodig is om het leerplandoel te realiseren.

Het gehanteerde concept vertrekt van een groot vertrouwen in de professionaliteit van de leraar. Vanuit een professionele deskundigheid zal de leraar bepalen welke kennis er nodig is om het doel te realiseren waarbij de kenniselementen die in de bullets zijn aangegeven of expliciet vermeld in het leerplandoel minimaal worden meegenomen.

Nummering van de leerplandoelen

Boven elk leerplandoel staat er een nummering. De betekenis is de volgende:

WD3_01.01.01

01.01.01

- De betekenis van het nummer links (bijvoorbeeld WD3_01.01.01):
  - WD3: Het gaat hier over een doel uit de derde graad dat behoort tot een wetenschapsdomein
  - 01.01.01: Dit is het volgnummer van het leerplandoel.
    - Doelen van de vorm 01.xx.xx hebben betrekking op wetenschapsdomein 01. (In dit geval verwijst 01 naar 'Algemene doorstroomcompetenties'. In totaal zijn er 16 wetenschapsdomeinen.)
    - Doelen van de vorm xx.01.xx hebben betrekking op subdomein 01 van het betrokken wetenschapsdomein.
    - Het laatste cijfer (xx.xx.01) is het volgnummer binnen het subdomein.

De lijst van de wetenschapsdomeinen en de subdomeinen is terug te vinden in de GO! Navigator.

- Rechts in de eerste rij van elk leerplandoel staat de herkomst van het leerplandoel:
  - Het nummer (bijvoorbeeld 01.01.01) verwijst naar het corresponderend specifiek minimumdoel in het curriculumdossier.
De curriculumdossiers derde graad doorstroomfinaliteit zijn terug te vinden op de website van AHOVOKS.
  - Indien er geen nummer staat, gaat het over een GO!-doel.

WD2_09.06.01.01

Subdoel 1

- Ook de subdoelen krijgen een nummering (bijvoorbeeld WD3_01.01.01.01):
  - Dit is het eerste subdoel van het leerplandoel WD3_01.01.01.
  - Niet elk leerplandoel heeft subdoelen.

Leerplandoelen

Generieke doorstroomcompetenties

WD3_01.01.01

01.01.01

De leerlingen doorlopen een onderzoekscyclus in samenhang met inhouden van minstens 1 wetenschapsdomein verbonden aan de studierichting.

creëren

WD3_01.01.01.01

Subdoel 1

De leerlingen kiezen een onderzoeksmethode in functie van een gegeven of zelfgekozen onderzoeksvraag.

- onderzoekbaarheidscriteria

WD3_01.01.01.02

Subdoel 2

De leerlingen verzamelen data en bronnen in functie van de gekozen onderzoeksmethode.

- betrouwbaarheidscriteria

WD3_01.01.01.03

Subdoel 3

De leerlingen verwerken data en bronnen in functie van de gekozen onderzoeksmethode.

WD3_01.01.01.04

Subdoel 4

De leerlingen synthetiseren de onderzoeksresultaten en formuleren een antwoord op de onderzoeksvraag.

WD3_01.01.01.05

Subdoel 5

De leerlingen rapporteren over de onderzoeksactiviteiten en -resultaten.

- mondelinge of schriftelijke rapportage

WD3_01.01.02

De leerlingen refereren correct aan gebruikte bronnen volgens een wetenschappelijk referentiesysteem.

- relevant wetenschappelijk referentiesysteem
- bronvermelding

toepassen

Historisch bewustzijn

WD3_01.02.01

01.02.01

De leerlingen formuleren een historische vraag rekening houdend met de onderzoekbaarheid ervan.

- onderzoekbaarheid van een historische vraag: afbakening in tijd, ruimte of maatschappelijk domein, bestaan van bronnen, relevantie van bronnen

creëren

WD3_01.02.02

01.02.02

De leerlingen beoordelen de presentatie van historische bronnen aan de hand van contextinformatie en de wijze van bewerking.

evalueren

WD3_01.02.03

01.02.03

De leerlingen beoordelen representativiteit en bruikbaarheid van historische bronnen in functie van een historische vraag.

evalueren

WD3_01.02.04

01.02.04

De leerlingen beoordelen de betrouwbaarheid van historische bronnen in functie van een historische vraag rekening houdend met de standplaatsgebondenheid, het doelpubliek, de functie en het beoogde effect.

evalueren

WD3_01.02.05

01.02.05

De leerlingen formuleren een antwoord op actuele maatschappelijke fenomenen op basis van historische argumenten, rekening houdend met het verschil in context tussen vroeger en vandaag.

- actualiseren

creëren

Taalwetenschappen: algemene aspecten m.b.t. taalsystematiek

WD3_02.01.01

02.01.01

De leerlingen lichten gelijkenissen en verschillen tussen talen toe om hun inzicht in taalfamilies en prototaal te vergroten.

- de Indo-Europese en andere taalfamilies; geïsoleerde taal
- het eigen meertalig repertoire
- syntactische aspecten: SOV-talen en SVO-talen
- Morfologische aspecten: analytische taal, synthetische taal; vorming en structuur van woorden
- lexicale aspecten
- semantische aspecten

analyseren

Taalwetenschappen: sociolinguïstiek m.i.v. interculturele aspecten

WD3_02.02.01

02.02.01

De leerlingen analyseren aspecten van talige diversiteit in de samenleving waarin ze leven.

- meerderheidstaal, minderheidstaal, lingua franca, Global English
- Vlaamse gebarentaal
- schriftsystemen
- indicatoren van taalvitaliteit, taalbehoud, taalshift
- meertaligheid
  - taalcontact: interferentie
  - contacttalen
  - taalbeleid en taalplanning
- code-mixing, code-switching en translanguaging, luistertaal
- sociale aspecten van taalvariatie
- taal en sociale mobiliteit
- hypercorrectie
- jongerentaal

analyseren

WD3_02.02.02

02.02.02

De leerlingen analyseren hoe communicatie verloopt in verschillende culturen om hun inzicht in interculturele communicatie te vergroten.

- aanspreekvormen
- het gebruik van lichaamstaal, houding, sociale conventies en ritueel gedrag als aspecten van communicatie in verschillende culturen
- veralgemening, overdrijving, vereenvoudiging als belangrijkste kenmerkende stereotiepe voorstellingen van communicatie in verschillende culturen en de mechanismen erachter
- effecten van inclusief taalgebruik

analyseren

Taalwetenschappen: taalverwerving en taalontwikkeling

WD3_02.03.01

02.03.01

De leerlingen illustreren elementen van taalverwerving en taalontwikkeling.

- basiskenmerken van het taalverwervingsproces: het belang van lexicale chunks, geleidelijke verwerving van grammaticaregels, overgeneralisering, reduplicatie, vereenvoudiging
- beïnvloedende factoren bij taalverwerving: rijk taalaanbod, belang van voorlezen, kansen tot interactie en taalproductie, feedback, motivatie
- eentaligheid, tweetaligheid, meertaligheid
- moedertaal, thuistaal
- alfabetisering
- geletterdheid
- taalstoornis

begrijpen

Nederlands: algemene uitbreiding

WD3_02.08.01

02.08.01

De leerlingen benoemen kenmerken van het taalsysteem en passen inzicht erin toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.

- herkomst van woorden: inheems woord, anglicisme, germanisme, gallicisme, belgicisme
- betekenisrelaties: hyponiem, hyperoniem, pleonasme, tautologie, contaminatie
- vormen van humor: sarcasme, cynisme, parodie
- uitspraaktekens

toepassen

WD3_02.08.02

02.08.02

De leerlingen analyseren hoe in literaire teksten betekenissen worden gecreëerd met narratieve, retorische, poëtische en theatrale structuren en technieken.

- elementen van spanningsopbouw: spanningsboog, climax, cliffhanger
- vertelperspectief: auctoriële, personale, onbetrouwbare verteller
- literaire stromingen uit verschillende periodes: middeleeuwen, vroegmoderne tijd, moderne tijd, hedendaagse tijd

analyseren

WD3_02.08.03

De leerlingen schrijven een essay over een cultureel of literair onderwerp.

- minimumvereisten voor productie met aandacht voor:
  - voldoende tekstlengte om de inhoud te beschrijven
  - persoonlijke schrijfstijl

creëren

Nederlands: taalsystematiek

WD3_02.09.01

02.09.01

De leerlingen analyseren taal- en redekundig aspecten van het taalsysteem om hun inzicht in het taalsysteem te vergroten.

- relativiteit van taal als systeem
- registergevoeligheid van fonologische, morfologische, syntactische, semantische en lexicale aspecten van taal
- fonologische aspecten
  - assimilatie
  - stemloze en stemhebbende medeklinker
  - articulatie
- morfologische aspecten
  - trefwoord, neologisme, archaïsme, neerlandisme, dialectisme, purisme, klanknabootsing
- syntactische aspecten
  - genus: mannelijk, vrouwelijk, onzijdig
  - getal
  - werkwoordelijke eindgroep
  - betrekkelijke bijzin, antecedent
  - overgankelijk en onovergankelijk werkwoord
  - ellips
- semantische aspecten
  - metoniem
- lexicale aspecten
  - collocaties

analyseren

Nederlands: literatuur

WD3_02.10.01

02.10.01

De leerlingen analyseren hoe literatuur en de plaats die ze inneemt in de maatschappij evolueren doorheen de tijd.

- literair-historische achtergrond van teksten uit middeleeuwse literatuur, renaissance en barok, verlichting, romantiek, realisme, naturalisme, moderne literatuur, postmoderne literatuur en hedendaagse literatuur
- theaterstromingen
- intertekstualiteit
- adaptatie
- canon
- vernieuwing en traditie
- visies op en functies van literatuur
- het literaire bedrijf

analyseren

Nederlands: communicatieve vaardigheden: mondelinge teksten samenvatten

WD3_02.13.01

02.13.01

De leerlingen vatten doelgericht mondelinge teksten samen.

- tekstkenmerken voor mondelinge receptie
- minimumvereisten van de geproduceerde tekst:
  - herformulering op het vlak van woordgebruik en zinsbouw
  - duidelijke tekstverbanden
  - taal afgestemd op het doel en de doelgroep

creëren

Engels en Frans: algemene uitbreiding¹

WD3_02.14.01

02.14.01

De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht lezen en beluisteren van teksten.

- teksten in het Engels en in het Frans
- tekstkenmerken voor receptie:

Tekstsoorten	<ul style="list-style-type: none"> • [E] wetenschappelijke teksten
Lengte	<ul style="list-style-type: none"> • lange teksten
Structuur en samenhang	<ul style="list-style-type: none"> • zinsbouw met een zekere mate van complexiteit
Bijkomend voor schriftelijke receptie	
Taal	<ul style="list-style-type: none"> • hoofdzakelijk frequente en minder frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen uit een brede waaier aan relevante thema's binnen het persoonlijke, publieke en educatieve domein

analyseren

WD3_02.14.01.01

Subdoel 1

De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht lezen van teksten.

WD3_02.14.01.02

Subdoel 2

De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht beluisteren van teksten.

¹ Deze doelen moeten in samenhang met de doelen van de basisvorming (sleutelcompetentie 3) gelezen worden. De hier aangegeven elementen zijn een surplus op de basisvorming.

WD3_02.14.02

02.14.02

De leerlingen selecteren relevante informatie bij het lezen en beluisteren van teksten.

- teksten in het Engels en in het Frans
- tekstkenmerken voor receptie

analyseren

WD3_02.14.02.01

Subdoel 1

De leerlingen selecteren relevante informatie bij het doelgericht lezen van teksten.

WD3_02.14.02.02

Subdoel 2

De leerlingen selecteren relevante informatie bij het doelgericht beluisteren van teksten.

WD3_02.14.03

02.14.03

De leerlingen spreken en schrijven doelgericht.

- teksten in het Engels en in het Frans
- minimumvereisten voor productie:

Lengte	<ul style="list-style-type: none"> • vrij lange teksten
Inhoud	<p>Bijkomend voor schriftelijke productie</p> <ul style="list-style-type: none"> • gepaste lay-out; heldere doorlopende tekst die over het algemeen te begrijpen is; spelling, leestekengebruik en lay-out staan tekstbegrip niet in de weg

creëren

WD3_02.14.03.01

Subdoel 1

De leerlingen spreken doelgericht.

WD3_02.14.03.02

Subdoel 2

De leerlingen schrijven doelgericht.

WD3_02.14.04

02.14.04

De leerlingen nemen doelgericht deel aan mondelinge en schriftelijke interactie.

- teksten in het Engels en in het Frans
- tekstkenmerken voor receptie
- minimumvereisten voor productie

creëren

WD3_02.14.04.01

Subdoel 1

De leerlingen nemen doelgericht deel aan mondelinge interactie.

WD3_02.14.04.02

Subdoel 2

De leerlingen nemen doelgericht deel aan schriftelijke interactie.

WD3_02.14.05

02.14.05

De leerlingen passen inzicht in het taalsysteem toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.

Onderstaande elementen gelden voor het Frans én het Engels, tenzij gespecificeerd dat ze enkel voor het Frans of het Engels gelden door de aanduiding van respectievelijk [F] of [E].

- werkwoorden: participe présent [F]; conditionnel passé [F]; future perfect [E]
- betrekkelijke bijzinnen met ce qui, ce que, ce dont [F]
- gebruik van wijzen na frequente voegwoorden en werkwoorden [F]
- voorwaardelijke zinnen: l'hypothèse/la condition (met si + ind. plus-que-parfait) [F]

toepassen

Engels en Frans: communicatieve vaardigheden: teksten samenvatten

WD3_02.16.01

02.16.01

De leerlingen vatten doelgericht teksten samen.

- teksten in het Engels en in het Frans
- minimumvereisten van de geproduceerde tekst:

Structuur en samenhang

Taal

- duidelijke tekstverbanden
- herformulering op het vlak van woordgebruik en zinsbouw
- taal afgestemd op het doel en de doelgroep

creëren

Engels en Frans: taalsystematiek

WD3_02.18.01

02.18.01

De leerlingen analyseren hoe zinnen taal- en redekundig gevormd worden om hun inzicht in het taalsysteem te vergroten.

Onderstaande elementen gelden voor het Frans én het Engels, tenzij gespecificeerd dat ze enkel voor het Frans of het Engels gelden door de aanduiding van respectievelijk [F] of [E].

- nom (substantif) - déterminant (déterminant/adjectif démonstratif, possessif, interrogatif, indéfini, numéral, exclamatif + article) - pronom (personnel, démonstratif, possessif, interrogatif, relatif, indéfini, numéral) - adjectif (qualificatif) - verbe – adverbe – préposition – conjonction (de subordination, de coordination) – interjection [F]
- noun – determiner (article, demonstrative, possessive, interrogative, quantifier), pronoun (personal, demonstrative, possessive, interrogative, quantifier, relative) – numeral – adjective – verb – adverb – preposition – conjunction – interjection [E]
- verbe - sujet - complément d’objet (direct, indirect) - attribut du sujet - complément d’agent - complément circonstanciel [F]
- verb - subject – (direct, indirect, prepositional) object - (subject, object) complement – adverbial [E]

analyseren

WD3_02.18.02

02.18.02

De leerlingen analyseren hoe woorden gevormd worden om hun inzicht in het taalsysteem te vergroten.

- gebonden morfeem, vrij morfeem

analyseren

Engels en Frans: literatuur

WD3_02.20.01

02.20.01

De leerlingen analyseren literaire teksten met ondersteuning van literaire concepten.

- teksten in het Engels en in het Frans
- tekstkenmerken voor receptie:
  - variatie aan genres
  - teksten uit de Engelstalige en Franstalige wereldliteratuur

analyseren

WD3_02.20.02

02.20.02

De leerlingen gaan in interactie over de relevantie van literaire teksten voor de samenleving waarin ze leven.

- aspecten van de socio-culturele en historische context van teksten

creëren

Duits: communicatieve vaardigheden

WD3_02.24.01

02.24.01

De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht lezen en beluisteren van teksten in het Duits.

- tekstkenmerken voor receptie:

Tekstsoorten	<ul style="list-style-type: none"> • ruime variatie aan tekstsoorten				
Structuur en samenhang	<ul style="list-style-type: none"> • tekststructuur met een beperkte mate van complexiteit • grote en herkenbare samenhang				
Lengte	<ul style="list-style-type: none"> • vrij korte en af en toe iets langere teksten				
Inhoud	<ul style="list-style-type: none"> • concrete tot vrij algemene inhoud • niet al te hoge informatiedichtheid				
Taal	<ul style="list-style-type: none"> • hoofdzakelijk frequente woorden en woordcombinaties en vaste uitdrukkingen uit een beperkte waaier aan relevante thema's binnen het persoonlijke, publieke en educatieve domein				
	<table><tr><th>Bijkomend voor mondelinge receptie</th><th>Bijkomend voor schriftelijke receptie</th></tr><tr><td><ul style="list-style-type: none"> • geen of weinig achtergrondruis • normaal spreektempo met pauzes • ondersteunende maar natuurlijke intonatie • heldere uitspraak, duidelijke articulatie • met visuele ondersteuning • met ondersteuning van non-verbaal gedrag</td><td><ul style="list-style-type: none"> • duidelijke lay-out</td></tr></table>	Bijkomend voor mondelinge receptie	Bijkomend voor schriftelijke receptie	<ul style="list-style-type: none"> • geen of weinig achtergrondruis • normaal spreektempo met pauzes • ondersteunende maar natuurlijke intonatie • heldere uitspraak, duidelijke articulatie • met visuele ondersteuning • met ondersteuning van non-verbaal gedrag	<ul style="list-style-type: none"> • duidelijke lay-out
Bijkomend voor mondelinge receptie	Bijkomend voor schriftelijke receptie				
<ul style="list-style-type: none"> • geen of weinig achtergrondruis • normaal spreektempo met pauzes • ondersteunende maar natuurlijke intonatie • heldere uitspraak, duidelijke articulatie • met visuele ondersteuning • met ondersteuning van non-verbaal gedrag	<ul style="list-style-type: none"> • duidelijke lay-out				

analyseren

WD3_02.24.01.01

Subdoel 1

De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht lezen van teksten in het Duits.

WD3_02.24.01.02

Subdoel 2

De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht beluisteren van teksten in het Duits.

WD3_02.24.02

02.24.02

De leerlingen selecteren relevante informatie bij het doelgericht lezen en beluisteren van teksten in het Duits.

- tekstkenmerken voor receptie

analyseren

WD3_02.24.02.01

Subdoel 1

De leerlingen selecteren relevante informatie bij het doelgericht lezen van teksten in het Duits.

WD3_02.24.02.02

Subdoel 2

De leerlingen selecteren relevante informatie bij het doelgericht beluisteren van teksten in het Duits.

WD3_02.24.03

02.24.03

De leerlingen spreken en schrijven doelgericht in het Duits.

- minimumvereisten voor productie:

Tekstsoorten	<ul style="list-style-type: none"> • variatie aan tekstsoorten 				
Structuur en samenhang	<ul style="list-style-type: none"> • eenvoudige, gepaste tekststructuur • duidelijk herkenbare tekstverbanden 				
Lengte	<ul style="list-style-type: none"> • vrij korte teksten 				
Inhoud	<ul style="list-style-type: none"> • concrete inhoud 				
Taal	<ul style="list-style-type: none"> • beheersing van frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen om te voldoen aan concrete, voorspelbare en vertrouwde communicatiebehoeften binnen het persoonlijke, publieke en educatieve domein, al kunnen lexicale beperkingen leiden tot moeite met formulering en moeite met het overbrengen van de boodschap • over het algemeen redelijk goede beheersing van eerder en nieuwverworven grammaticale structuren, maar met merkbare invloed vanuit de moedertaal; fouten komen voor, maar begrip van boodschap door ontvanger komt meestal niet in het gedrang • voornamelijk enkelvoudige zinnen • gepast register 				
	<table> <tr> <th>Bijkomend voor mondelinge productie</th><th>Bijkomend voor schriftelijke productie</th></tr> <tr> <td> <ul style="list-style-type: none"> • gepaste lichaamstaal • uitspraak is over het algemeen voldoende helder om te worden verstaan en om begrip van de boodschap niet in het gedrang te brengen ondanks een duidelijk accent, maar gesprekspartners zullen regelmatig om herhaling moeten vragen; mogelijk duidelijke invloed van andere talen op uitspraak </td><td> <ul style="list-style-type: none"> • tekstopbouwende elementen: titel, alinea • duidelijke, gepaste lay-out • redelijk correcte spelling van frequente woorden uit het aangeleerde lexicale repertoire </td></tr> </table>	Bijkomend voor mondelinge productie	Bijkomend voor schriftelijke productie	<ul style="list-style-type: none"> • gepaste lichaamstaal • uitspraak is over het algemeen voldoende helder om te worden verstaan en om begrip van de boodschap niet in het gedrang te brengen ondanks een duidelijk accent, maar gesprekspartners zullen regelmatig om herhaling moeten vragen; mogelijk duidelijke invloed van andere talen op uitspraak 	<ul style="list-style-type: none"> • tekstopbouwende elementen: titel, alinea • duidelijke, gepaste lay-out • redelijk correcte spelling van frequente woorden uit het aangeleerde lexicale repertoire
Bijkomend voor mondelinge productie	Bijkomend voor schriftelijke productie				
<ul style="list-style-type: none"> • gepaste lichaamstaal • uitspraak is over het algemeen voldoende helder om te worden verstaan en om begrip van de boodschap niet in het gedrang te brengen ondanks een duidelijk accent, maar gesprekspartners zullen regelmatig om herhaling moeten vragen; mogelijk duidelijke invloed van andere talen op uitspraak 	<ul style="list-style-type: none"> • tekstopbouwende elementen: titel, alinea • duidelijke, gepaste lay-out • redelijk correcte spelling van frequente woorden uit het aangeleerde lexicale repertoire 				

- kan zich betrekkelijk vlot uitdrukken ondanks regelmatige pauzes of herstelacties
- met behulp van ondersteunende middelen

creëren

WD3_02.24.03.01

Subdoel 1

De leerlingen spreken doelgericht in het Duits.

WD3_02.24.03.02

Subdoel 2

De leerlingen schrijven doelgericht in het Duits.

WD3_02.24.04

02.24.04

De leerlingen nemen doelgericht deel aan mondelinge en schriftelijke interactie in het Duits.

- tekstenmerken voor receptie
- minimumvereisten voor productie:

Taal	Bijkomend voor mondelinge productie	Bijkomend voor schriftelijke productie
	<ul style="list-style-type: none"> • kan een eenvoudig gesprek beginnen en beëindigen • kan redelijk gemakkelijk interactief zijn in gestructureerde situaties en korte gesprekken, mits er om herhaling of herformulering kan gevraagd worden 	<ul style="list-style-type: none"> • gepaste beleefdheidsconventies bij alledaagse taalhandelingen

creëren

WD3_02.24.04.01

Subdoel 1

De leerlingen nemen doelgericht deel aan mondelinge interactie in het Duits.

WD3_02.24.04.02

Subdoel 2

De leerlingen nemen doelgericht deel aan schriftelijke interactie in het Duits.

WD3_02.24.05

02.24.05

De leerlingen zetten doelgericht strategieën in ter ondersteuning van informatieverwerking en communicatieve handelingen.

toepassen

WD3_02.24.06

02.24.06

De leerlingen zetten eerder en nieuwverworven woordenschat in ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen in het Duits.

- tekstkenmerken voor receptie
- minimumvereisten voor productie

toepassen

Duits: taalsystematiek

WD3_02.26.01

02.26.01

De leerlingen passen inzicht in het taalsysteem toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.

- relatie klank- en schriftbeeld
- zelfstandige naamwoorden: getal, genus, verbuiging van zwakke en gemengde substantieven (receptief)
- lidwoorden: bepaald, onbepaald
- hoofd- en rangtelwoorden
- voornaamwoorden: persoonlijk, vragend, bezittelijk, aanwijzend, onbepaald, betrekkelijk
- bijvoeglijke naamwoorden: attributief (met ondersteuning), predicatief; trappen van vergelijking
- werkwoorden: Indikativ, Imperativ, Konjunktiv II (van haben, sein en van de modale werkwoorden; würde + Infinitiv), Konjunktiv I (receptief); Präsens, Perfekt, Futur I, Präteritum (van frequent voorkomende zwakke en sterke werkwoorden)
- frequente voorzetsels; voorzetsels met een vaste naamval en Wechselpräpositionen; samengetrokken vormen
- frequente nevenschikkende en onderschikkende voegwoorden
- frequente bijwoorden
- ontkennende, bevestigende, mededelende, vragende zinnen en uitroepende/bevelende zinnen
- naamvallen: nominatief, genitief, accusatief en datief van het lidwoord en van het persoonlijk, aanwijzend, bezittelijk, vragend en onbepaald voornaamwoord; nominatief, accusatief en datief van het betrekkelijk voornaamwoord
- Satzklammer
- passief (receptief)
- uitspraak: specifieke grafieën en klanken, letters van het alfabet, articulatie, intonatie en woord- en zinslemtoon
- spelling van in te zetten woorden
- bouw van enkelvoudige en samengestelde zinnen (nevenschikking, onderschikking)

toepassen

Duits: literatuurbeleving

WD3_02.29.01

02.29.01

De leerlingen verwoorden de eigen beleving en interpretatie van literaire teksten in het Duits.

creëren

Uitgebreide wiskunde in functie van wetenschappen

WD3_06.04.01

06.04.19

De leerlingen stellen complexe getallen voor in het vlak.

toepassen

WD3_06.04.02

06. 04.20

De leerlingen voeren bewerkingen met complexe getallen in cartesische vorm uit: optelling, aftrekking, vermenigvuldiging en deling.

toepassen

WD3_06.04.03

06. 04.22

De leerlingen zetten complexe getallen in cartesische vorm om naar goniometrische vorm en omgekeerd.

toepassen

WD3_06.04.04

06. 04.23

De leerlingen voeren de vermenigvuldiging, de deling en de machtsverheffing van complexe getallen in goniometrische vorm uit.

- goniometrische formules: somformules, verschilformules, verdubbelingsformules
- formule van de Moivre
- meetkundige betekenis van de complexe vermenigvuldiging

analyseren

WD3_06.04.05

06.04.21

De leerlingen lossen tweedegraadsvergelijkingen met reële coëfficiënten in één onbekende op in de verzameling van de complexe getallen.

toepassen

WD3_06.04.06

06.04.01

De leerlingen voeren bewerkingen uit met matrices: optelling, scalaire vermenigvuldiging, matrixvermenigvuldiging, machtsverheffing en transpositie.

toepassen

WD3_06.04.07

06.04.02

De leerlingen gebruiken matrixmodellen om evoluties te beschrijven.

- matrixvoorstelling van een graaf

analyseren

WD3_06.04.08

06.04.03

De leerlingen lossen stelsels van eerstegraadsvergelijkingen op met behulp van de methode van Gauss-Jordan.

toepassen

WD3_06.04.09

06.04.07

De leerlingen lossen vergelijkingen en ongelijkheden grafisch op.

toepassen

WD3_06.04.10

06.04.10

De leerlingen lossen exponentiële vergelijkingen van de vorm $b \cdot a^x = c$ algebraïsch op.

toepassen

WD3_06.04.11

06.04.06

De leerlingen leggen het verband tussen de grafiek en het voorschrift van een functie en haar kenmerken.

- veeltermfuncties, (elementaire) rationale functies, (elementaire) irrationale functies, exponentiële functies, logaritmische functies $f(x)=\log_a(x)$, goniometrische functies $f(x)=\cos x$ en $f(x)=\tan x$
- domein, bereik, nulwaarden, tekenverloop, stijgen/dalen/constant, extrema, constante/toenemende/afnemende stijging/daling, symmetrie, periode, amplitude, asymptotisch gedrag, gedrag op oneindig

analyseren

WD3_06.04.12

De leerlingen tekenen de grafiek van de functies $f(x)=\cos x$ en $f(x)=\tan x$.

toepassen

WD3_06.04.13

06.04.11

De leerlingen lossen goniometrische vergelijkingen van de vorm $\sin(ax+b)=c$ algebraïsch op.

toepassen

WD3_06.04.14

De leerlingen definiëren continuïteit in een punt.

- limietbegrip

begrijpen

WD3_06.04.15

De leerlingen bepalen grafisch en algebraïsch limieten van functies.

toepassen

WD3_06.04.16

De leerlingen analyseren het horizontaal, verticaal en schuin asymptotisch gedrag.

analyseren

WD3_06.04.17

De leerlingen definiëren afgeleide in een punt en afgeleide functie.

- verband tussen continuïteit en afleidbaarheid

begrijpen

WD3_06.04.18

06.04.12

De leerlingen berekenen de afgeleide functie van functies die zijn opgebouwd uit veeltermfuncties, rationale functies, elementaire irrationale functies, exponentiële functies, logaritmische functies en goniometrische functies.

- rekenregels: afgeleide van een som, product, quotiënt van functies en afgeleide van een samengestelde functie (kettingregel)

toepassen

WD3_06.04.19

06.04.13

De leerlingen analyseren het verloop van functies met behulp van de eerste en tweede afgeleide functie en lossen extremumproblemen op.

analyseren

WD3_06.04.20

06.04.14

De leerlingen interpreteren een bepaalde integraal als de limiet van een som en als een georiënteerde oppervlakte.

analyseren

WD3_06.04.21

06.04.15

De leerlingen leggen het verband tussen bepaalde integralen en primitieve functies.

toepassen

WD3_06.04.22

06.04.16

De leerlingen berekenen bepaalde en onbepaalde integralen van functies.

- integratiemethoden: onmiddellijke integratie, integratie door splitsing (lineariteit), integratie door eenvoudige substitutie, partiële integratie

analyseren

WD3_06.04.23

De leerlingen lossen telproblemen op met en zonder herhaling en waarbij de volgorde al dan niet van belang is.

- binomium van Newton
- driehoek van Pascal

analyseren

WD3_06.04.24

De leerlingen bepalen het afhankelijk zijn van gebeurtenissen.

- voorwaardelijke kans
- wet van de totale kans, regel van Bayes

analyseren

WD3_06.04.25

06.04.26

De leerlingen analyseren het verband tussen twee numerieke grootheden in een dataset met behulp van een spreidingsdiagram.

- trendlijn
- lineaire regressie
- correlatiecoëfficiënt

analyseren

WD3_06.04.26

De leerlingen berekenen en interpreteren kansen met behulp van de binomiale verdeling.

- verwachtingswaarde, standaardafwijking

analyseren

WD3_06.04.27

De leerlingen leggen in betekenisvolle situaties de betekenis van betrouwbaarheidsniveau, betrouwbaarheidsinterval en foutenmarge uit.

- steekproefverdeling (gemiddelde en standaardafwijking)
- verband met steekproefgrootte en standaardafwijking

begrijpen

WD3_06.04.28

06.04.25

De leerlingen toetsen hypothesen.

- nulhypothese, alternatieve hypothese, p-waarde, significantieniveau en steekproevenverdeling

analyseren

WD3_06.04.28.01

Subdoel 1

De leerlingen leggen in betekenisvolle situaties de betekenis uit van nulhypothese, alternatieve hypothese, significantieniveau en p-waarde.

- steekproevenverdeling

WD3_06.04.28.02

Subdoel 2

De leerlingen toetsen hypothesen.

WD3_06.04.29

06.04.27

De leerlingen beargumenteren wiskundige redeneringen.

- bewijsvoering

evalueren

Uitgebreide biologie

WD3_08.01.01

08.01.04

De leerlingen onderzoeken cellulaire processen ivm fotosynthese en celademhaling.

creëren

WD3_08.01.01.01

Subdoel 1

De leerlingen beschrijven de verschillende manieren van samenwerking tussen de celorganellen.

- bouw celorganellen en celmembraan

WD3_08.01.01.02

Subdoel 2

De leerlingen beschrijven de verschillende soorten transport in en uit de cel.

- transport: diffusie, osmose, membraantransport

WD3_08.01.01.03

Subdoel 3

De leerlingen onderzoeken fotosynthese en aerobe celademhaling.

- fotosynthese, aërobe celademhaling

WD3_08.01.01.04

Subdoel 4

De leerlingen leggen cellulaire processen op moleculair en subcellulair niveau uit.

- katabole en anabole processen
- krebcyclus, eindoxidatie
- anaërobe celademhaling en chemosynthese

WD3_08.01.02

08.01.05

De leerlingen leggen belang en katalytische werking van enzymen in biologische processen uit.

- katabole en anabole processen
- sleutel slot enzymsubstraatcomplex
- verband tussen naamgeving van enzym en substraat
- cofactor en inhibitoren
- factoren die invloed hebben op de werking van enzymen

begrijpen

WD3_08.01.03

De leerlingen leggen het verschil uit tussen passieve en actieve immunisatie.

- humorale en cellulaire immuniteit

begrijpen

WD3_08.01.04

De leerlingen onderscheiden de verschillende fasen van mitose en meiose.

- chromatine, chromatide
- crossing over, chromosoommutaties
- non-disjunctie, genoommutaties

analyseren

WD3_08.01.05

08.01.06

De leerlingen leggen het verloop van de gametogenese bij de mens uit.

begrijpen

WD3_08.01.05.01

Subdoel 1

Leerlingen bespreken het verloop van de gametogenese bij de mens.

- eicellen en zaadcellen als gameten
- lokalisatie en verloop van de meiose in eierstokken en teelballen

WD3_08.01.05.02

Subdoel 2

Leerlingen leggen uit hoe de bevruchting gebeurt.

WD3_08.01.05.03

Subdoel 3

De leerlingen leggen het verloop van de bevruchting en ontwikkeling van embryo en foetus uit aan de hand van afbeeldingen.

- morula, blastula, kiembladen
- meerlingen
- placenta
- vruchtvliezen

WD3_08.01.05.04

Subdoel 4

De leerlingen bespreken de factoren die de bevalling opwekken en het verloop van de geboorte beschrijven.

- geboorte en lactatie
- neurale en hormonale prikkels
- ontsluiting, indaling, uitdrijving, spildraai, nageboorte
- verwikkelingen bij de geboorte

WD3_08.01.06

08.01.07

De leerlingen leggen differentiële genexpressie op moleculair niveau uit en hoe genexpressie beïnvloed kan worden.

begrijpen

WD3_08.01.06.01

Subdoel 1

De leerlingen leggen genexpressie uit.

- transcriptie en translatie, genetische code
- splicing
- differentiële genexpressie: positieve en negatieve regulatie
- mutatie en modificatie
- epigenetica

WD3_08.01.06.02

Subdoel 2

De leerlingen leggen uit hoe genexpressie beïnvloed kan worden.

- regulatie van genexpressie: transcriptiefactoren
- principes en toepassingen van DNA-technologie

WD3_08.01.07

08.01.08

De leerlingen analyseren chromosomale mechanismen van overerving.

- toepassing van de wetten van Mendel
- stamboom
- gekoppelde genen, multiple allelen
- polygenie, pleiotropie, cryptomerie

analyseren

Uitgebreide chemie

WD3_09.01.01

09.01.04

De leerlingen classificeren organische en anorganische stoffen zowel op basis van een gegeven chemische formule als op basis van een naam.

- alkenen, alkynen, halogeenalkanen, alcoholen, carbonzuren, aldehyden, ketonen, esters, aminen
- polysachariden, proteïnen, lipiden, polynucleotiden

analyseren

WD3_09.01.02

09.01.05

De leerlingen hanteren de IUPAC-naamgeving voor organische en anorganische stoffen.

toepassen

WD3_09.01.03

09.01.06

De leerlingen gebruiken het orbitaalmodel om de structuur van atomen en ionen te beschrijven.

toepassen

WD3_09.01.03.01

Subdoel 1

De leerlingen maken een overzicht van de energieniveaus in een atoom en leggen uit dat de energie van elektronen in een atoom gekwantiseerd is.

WD3_09.01.03.02

Subdoel 2

De leerlingen koppelen de betekenis van de kwantumgetallen aan orbitalen.

WD3_09.01.03.03

Subdoel 3

De leerlingen schrijven elektronenconfiguraties van elementen uit de hoofd- en nevengroepen.

- opstellen van de elektronenconfiguratie

WD3_09.01.03.04

Subdoel 4

De leerlingen beschrijven het verband tussen de elektronenconfiguraties en de opbouw van het periodiek systeem.

WD3_09.01.04

09.01.07

De leerlingen leggen de vorming van atoombindingen uit vanuit het orbitaalmodel.

begrijpen

WD3_09.01.04.01

Subdoel 1

De leerlingen beschrijven een atoombinding (of covalente binding) als een interactie tussen atoom-orbitalen.

WD3_09.01.04.02

Subdoel 2

De leerlingen stellen de structuur van moleculen met de lewisformule voor.

WD3_09.01.04.03

Subdoel 3

De leerlingen leggen de vorming van atoombindingen uit vanuit het orbitaalmodel.

- sigma- en pi-binding
- promotie van elektronen

WD3_09.01.05

09.01.08

De leerlingen voorspellen de ruimtelijke structuur van een molecule.

analyseren

WD3_09.01.05.01

Subdoel 1

De leerlingen leggen het verband tussen de werkelijke ruimtelijke structuur van de moleculen en hybridisatie.

WD3_09.01.05.02

Subdoel 2

De leerlingen leiden uit de ruimtelijke structuur en het verschil in elektronegatieve waarden af of de molecule polair of apolair is.

WD3_09.01.06

09.01.09

De leerlingen stellen chemische formules op van anorganische en organische stoffen.

- Lewisstructuur, skeletnotatie
- elektronegativiteit

creëren

WD3_09.01.07

09.01.10

De leerlingen leggen het verband tussen de structuur en de eigenschappen van stoffen.

analyseren

WD3_09.01.07.01

Subdoel 1

De leerlingen brengen per stofklasse de gegeven eigenschappen in verband met de functionele groep en het koolstofskelet.

- eigenschappen: oplosbaarheid, aggregatietoestand, zuur/basisch karakter

WD3_09.01.07.02

Subdoel 2

De leerlingen leiden op basis van een gegeven chemische structuur af of een stof polair of apolair is.

WD3_09.01.07.03

Subdoel 3

De leerlingen leggen het verband tussen de structuur en de eigenschappen van stoffen.

- polariteit
- intermoleculaire krachten: dipool-dipoolkrachten, london dispersiekrachten, waterstofbruggen, ion-dipoolkrachten

WD3_09.01.08

09.01.11

De leerlingen onderscheiden sterke en zwakke zuren en basen kwalitatief en kwantitatief.

analyseren

WD3_09.01.08.01

Subdoel 1

De leerlingen schrijven de uitdrukking van de zuurconstante K_a en de baseconstante K_b en brengen hun waarde in verband met de relatieve sterkte van de betrokken zuren en basen.

- brønstedzuur- en base
- geconjugeerd zuur en geconjugeerde base
- ionisatie-evenwicht van water
- hydroxonium- en hydroxidenconcentratie
- zuurconstante (K_a) en baseconstante (K_b)

WD3_09.01.08.02

Subdoel 2

De leerlingen raadplegen een tabel met zuur- en baseconstanten en interpreteren de waarden van de zuur- en baseconstanten.

WD3_09.01.08.03

Subdoel 3

De leerlingen interpreteren het pH verloop van een titratie.

- pH-curve

WD3_09.01.08.03

Subdoel 3

De leerlingen berekenen pH en pOH van sterke zuren en basen.

- pH berekeningen, pOH berekeningen

WD3_09.01.09

09.01.12

De leerlingen stellen reactievergelijkingen op.

creëren

WD3_09.01.09.01

Subdoel 1

De leerlingen stellen reactievergelijkingen op van neutralisatiereacties en van neerslagreacties met behulp van oplosbaarheidstabellen.

- reacties met ionenuitwisseling: zuur-base reactie, neerslagreactie

WD3_09.01.09.02

Subdoel 2

De leerlingen bepalen het oxidatiegetal van een atoom en ionen.

WD3_09.01.09.03

Subdoel 3

De leerlingen stellen redoxvergelijkingen op voor reacties in zuur en in basisch midden.

- reacties met elektronenoverdracht

WD3_09.01.09.04

Subdoel 4

De leerlingen leiden de relatieve sterkte van reductors en oxidators af uit experimentele waarnemingen.

WD3_09.01.09.05

Subdoel 5

De leerlingen geven het principe van de galvanische cel schematisch weer.

WD3_09.01.09.06

Subdoel 6

De leerlingen berekenen met behulp van een tabel, waarin redoxsystemen gerangschikt zijn volgens de waarde van hun standaardredoxpotentiaal E° , het potentiaalverschil ΔE° .

WD3_09.01.10

09.01.14

De leerlingen onderscheiden organische reactietypes.

analyseren

WD3_09.01.10.01

Subdoel 1

De leerlingen classificeren organische reacties op basis van een gegeven reactiemechanisme en verantwoorden hun keuze.

- elektrofiel, nucleofiel
- lewiszuur en Lewisbase
- regel van Markovnikov
- principe van een substitutie-, eliminatie-, additie-, condensatie-, polymerisatiereactie en een hydrolyse

WD3_09.01.10.02

Subdoel 2

De leerlingen voorspellen de reactieproducten uit gegeven reagentia en omstandigheden.

WD3_09.01.11

09.01.15

De leerlingen voeren stoichiometrische berekeningen uit op een gegeven aflopende chemische reactie.

toepassen

WD3_09.01.11.01

Subdoel 1

De leerlingen leiden uit de procentuele samenstelling de formule van een verbinding af.

WD3_09.01.11.02

Subdoel 2

De leerlingen berekenen massa-volume-procent, massaprocent en volumeprocent van een oplossing.

- concentratie-eenheden en -omzettingen
- verdunningen

WD3_09.01.11.03

Subdoel 3

De leerlingen berekenen, uitgaande van een gegeven reactievergelijking, de massa's, stofhoeveelheden, concentraties van uitgangsstoffen en reactieproducten, bij stoichiometrische hoeveelheden en bij overmaat van één der uitgangsstoffen.

- limiterend reagens

WD3_09.01.11.04

Subdoel 4

De leerlingen voeren stoichiometrische berekeningen uit met behulp van de ideale gaswet.

- molair gasvolume

WD3_09.01.12

09.01.16

De leerlingen beschrijven chemisch evenwicht als dynamisch evenwicht en passen de wet van Le Chatelier-Van 't Hoff toe.

toepassen

WD3_09.01.12.01

Subdoel 1

De leerlingen beschrijven chemisch evenwicht als dynamisch evenwicht.

- factoren die de ligging van het chemisch evenwicht beïnvloeden: temperatuur, druk en concentratie

WD3_09.01.12.02

Subdoel 2

De leerlingen berekenen de evenwichtsconstante uit de evenwichtsconcentraties.

- evenwichtsconstante, evenwichtsconcentratie
- wet van Le Chatelier-Van 't Hoff

WD3_09.01.12.03

Subdoel 3

De leerlingen berekenen evenwichtsconcentratie uit een gegeven evenwichtsconstante en beginconcentratie.

WD3_09.01.13

09.01.17

De leerlingen analyseren kwalitatief en kwantitatief het verloop van een reactie aan de hand van kinetische aspecten.

Creëren

WD3_09.01.13.01

Subdoel 1

De leerlingen bepalen experimenteel de invloed van verschillende factoren op de reactiesnelheid.

WD3_09.01.13.02

Subdoel 2

De leerlingen stellen op basis van gegeven of gemeten reactiesnelheden bij wisselende beginconcentraties van de uitgangsstoffen, de snelheidsvergelijking op.

Uitgebreide aardwetenschappen

WD3_10.01.01

10.01.01

De leerlingen analyseren interacties in het systeem aarde aan de hand van geo-wetenschappelijke methodieken.

- absolute en relatieve datering
- seismografie
- teledetectie

analyseren

WD3_10.01.02

10.01.02

De leerlingen analyseren ecosysteemdiensten van bodems in functie van duurzaam bodembeheer.

- ecosysteemdiensten: regulerend en voorzienend
- ecosysteemdiensten: bedreigingen

analyseren

WD3_10.01.03

10.01.03

De leerlingen analyseren het belang van en de bedreigingen voor zeeën en oceanen op ecologisch en geopolitiek vlak.

- ecosysteemdiensten: regulerend en voorzienend

analyseren

WD3_10.01.04

10.01.04

De leerlingen beoordelen cartografische voorstellingen in functie van de geo-informatie.

evalueren

Uitgebreide fysica

WD3_11.01.01

11.01.09

De leerlingen analyseren en kwantificeren de elektrische krachtwerking en het elektrisch veld in eenvoudige geometrieën.

analyseren

WD3_11.01.01.01

Subdoel 1

De leerlingen analyseren en kwantificeren de elektrische krachtwerking tussen ladingen aan de hand van een formularium met o.a. de formule $F = k \cdot \frac{|Q_1| \cdot |Q_2|}{r^2}$.

- atomaire structuur van elektrische geleiders en isolatoren
- elektrostatistische influentie

WD3_11.01.01.02

Subdoel 2

De leerlingen analyseren en kwantificeren de elektrische veldvector in een radiaal veld, een homogeen veld en een dipoolveld aan de hand van een formularium met o.a. de formules

$$E = k \cdot \frac{|Q|}{r^2} \text{ en } E = \frac{U}{d}.$$

- veldlijnenpatronen: bij een radiaal, dipool en homogeen veld
- verband tussen veldlijnen en veldsterkte

WD3_11.01.01.03

Subdoel 3

De leerlingen lichten de betekenis toe van de potentiaal in een punt en de spanning tussen twee punten in een homogeen elektrisch veld.

- potentiaal en spanning

WD3_11.01.02

11.01.11

De leerlingen analyseren en kwantificeren de magnetische krachtwerking en het magnetisch veld.

analyseren

WD3_11.01.02.01

Subdoel 1

De leerlingen schetsen en interpreteren veldlijnenpatronen bij permanente magneten, bij een stroomvoerende rechte geleider en bij een stroomvoerende spoel.

- atomaire verklaring van magnetisme
- magnetische influentie
- het aardmagnetisch veld
- veldlijnenpatronen bij een stroomvoerende rechte geleider, bij een stroomvoerende spoel en bij permanente magneten

WD3_11.01.02.02

Subdoel 2

De leerlingen analyseren en kwantificeren het magnetisch veld van een stroomvoerende rechte geleider en van een stroomvoerende spoel aan de hand van een formularium met o.a. de formules

$$B = \frac{\mu \cdot I}{2 \cdot \pi \cdot r} \text{ en } B = \frac{\mu \cdot I \cdot N}{l}.$$

- magnetisch veld bij een stroomvoerende rechte geleider en een stroomvoerende spoel

WD3_11.01.02.03

Subdoel 3

De leerlingen analyseren en kwantificeren de magnetische krachtwerking op een bewegende lading en op een stroomvoerende rechte geleider aan de hand van een formularium met o.a. de formules

$$F = Q \cdot v \cdot B \cdot \sin \alpha \text{ en } F = B \cdot l \cdot I \cdot \sin \alpha.$$

- kracht op een bewegende lading, kracht op een stroomvoerende rechte geleider

WD3_11.01.03

11.01.12

De leerlingen analyseren en kwantificeren elektromagnetische inductie.

analyseren

WD3_11.01.03.01

Subdoel 1

De leerlingen analyseren en kwantificeren elektromagnetische inductie aan de hand van een formularium met o.a. formules $\Phi = A \cdot B \cdot \cos \alpha$ en $U = -\frac{N \cdot \Delta \Phi}{\Delta t}$.

- magnetische fluxveranderingen
- wet van Faraday, wet van Lenz
- opwekking van wisselspanning, transformator

WD3_11.01.04

11.01.13

De leerlingen analyseren en kwantificeren de gravitatiekracht en het gravitatieveld.

analyseren

WD3_11.01.04.01

Subdoel 1

De leerlingen analyseren en kwantificeren de gravitatiekracht en het gravitatieveld aan de hand van een formularium met o.a. de formules $F = \frac{G \cdot m_1 \cdot m_2}{r^2}$ en $g = \frac{G \cdot M}{r^2}$.

- analogie tussen gravitatieveld en elektrisch veld

WD3_11.01.05

11.01.19

De leerlingen beschrijven kernreacties aan de hand van de begrippen massadefect en bindingsenergie.

begrijpen

WD3_11.01.05.01

Subdoel 1

De leerlingen beschrijven en noteren eenvoudige kernreacties via nucleaire vergelijkingen van de vorm ${}^{235}_{92}\text{U} \rightarrow {}^{231}_{90}\text{Th} + {}^4_2\text{He}$.

WD3_11.01.05.02

Subdoel 2

De leerlingen schetsen en interpreteren de verandering van de bindingsenergie per nucleon als functie van het aantal nucleonen in de kern.

- neutronenoverschot, α , β en γ
- massadefect, bindingsenergie

WD3_11.01.05.03

Subdoel 3

De leerlingen situeren en interpreteren alfaverval, bètaminerval en bètaplusverval ten opzichte van de stabiliteitsband op een isotopenkaart.

WD3_11.01.06

11.01.20

De leerlingen passen de radioactieve vervalwet toe in concrete gevallen.

analyseren

WD3_11.01.06.01

Subdoel 1

De leerlingen begrijpen en gebruiken de exponentiële functie die het aantal niet-vervallen kernen aangeeft als functie van de tijd aan de hand van een formularium met o.a. de formule $N(t) = N_0 \cdot 2^{-\frac{t}{T}}$.

- halveringstijd

WD3_11.01.06.02

Subdoel 2

De leerlingen analyseren en kwantificeren de activiteit van een radioactieve bron aan de hand van een formularium met o.a. de formules $A = \lambda \cdot N$ en $\lambda = \frac{0,693}{T}$.

- activiteit, vervalconstante
- dosis, dosisequivalent
- stralingsbronnen m.b.t. de gemiddelde jaarlijkse blootstelling
- basisprincipes van stralingsbescherming, dosislimieten

WD3_11.01.07

11.01.07

De leerlingen analyseren en kwantificeren het verband tussen positie, tijdstip, snelheid en versnelling bij de eenparig versnelde rechtlijnige beweging en de horizontale worp.

analyseren

WD3_11.01.07.01

Subdoel 1

De leerlingen schetsen, analyseren en kwantificeren grafieken van positie-, snelheids- en versnellingsfunctie bij de eenparig versnelde rechtlijnige beweging aan de hand van een formularium met o.a. de formules $x = x_0 + v_{x,0} \cdot t + \frac{a_x \cdot t^2}{2}$ en $v_x = v_{x,0} + a_x \cdot t$.

- ogenblikkelijke waarde en gemiddelde waarde: snelheid en versnelling
- valbeweging, verticale worp

WD3_11.01.07.02

Subdoel 2

De leerlingen lossen problemen op met betrekking tot een eenparig versnelde beweging aan de hand van een formularium met o.a. de formules $x = x_0 + v_{x,0} \cdot t + \frac{a_x \cdot t^2}{2}$ en $v_x = v_{x,0} + a_x \cdot t$.

WD3_11.01.07.03

Subdoel 3

De leerlingen analyseren en kwantificeren het verband tussen positie, tijdstip, snelheid en versnelling bij de horizontale worp aan de hand van een formularium met o.a. de formules $x = x_0 + v_x \cdot t$, $x = x_0 + v_{x,0} \cdot t + \frac{a_x \cdot t^2}{2}$ en $v_x = v_{x,0} + a_x \cdot t$.

- samenstelling van bewegingen, onafhankelijkheidsbeginsel
- componenten van de snelheidsvector

WD3_11.01.08

11.01.08

De leerlingen analyseren en kwantificeren het verband tussen hoeksnelheid, baansnelheid en de centripetale versnelling bij de eenparig cirkelvormige beweging.

analyseren

WD3_11.01.08.01

Subdoel 1

De leerlingen analyseren en kwantificeren het verband tussen straal, periode, hoeksnelheid, baansnelheid en de centripetale versnelling bij de eenparig cirkelvormige beweging aan de hand van een formularium met o.a. $\omega = \frac{2 \cdot \pi}{T}$, $v = r \cdot \omega$ en $a = \frac{v^2}{r}$.

WD3_11.01.09

11.01.06

De leerlingen analyseren en kwantificeren de dynamica van systemen aan de hand van de drie wetten van Newton.

analyseren

WD3_11.01.09.01

Subdoel 1

De leerlingen analyseren en kwantificeren het vectoriële verband tussen de resulterende kracht en de versnelling aan de hand van een formularium met o.a. de vectoriële formule $\vec{F} = m \cdot \vec{a}$.

- samenstellen van krachten
- invloed wrijvingskracht

WD3_11.01.09.02

Subdoel 2

De leerlingen analyseren een beweging van een systeem aan de hand van een samenwerking tussen de drie wetten van Newton.

WD3_11.01.10

11.01.04

De leerlingen analyseren en kwantificeren arbeid als omzetting van energie bij een niet constante kracht.

analyseren

WD3_11.01.10.01

Subdoel 1

De leerlingen analyseren en kwantificeren arbeid als omzetting van energie bij een niet constante kracht.

- arbeid als bepaalde integraal of via oppervlaktemethode
- conservatieve en niet-conservatieve krachten

WD3_11.01.11

11.01.16

De leerlingen analyseren en kwantificeren harmonische trillingen aan de hand van de bewegingsvergelijking.

analyseren

WD3_11.01.11.01

Subdoel 1

De leerlingen analyseren en kwantificeren harmonische trillingen aan de hand van een formularium met o.a. de formules $y(t) = A \cdot \sin(\omega \cdot t + \varphi_0)$ en $T = \frac{1}{f}$.

- pulsatie, fase, beginfase, faseverschuiving

WD3_11.01.12

11.01.17

De leerlingen analyseren en kwantificeren lopende golven.

analyseren

WD3_11.01.12.01

Subdoel 1

De leerlingen analyseren en kwantificeren lopende golven aan de hand van een formularium met o.a. de formule $y(x, t) = A \cdot \sin(k \cdot x \pm \omega \cdot t)$.

- linkslopende en rechtslopende golf
- golfgetal

WD3_11.01.12.02

Subdoel 2

De leerlingen lichten het verband toe tussen de intensiteit van een lopende golf en de afstand tot de bron aan de hand van een formularium met o.a. de formule $I = \frac{P}{4 \cdot \pi \cdot r^2}$.

- intensiteit

WD3_11.01.13

11.01.18

De leerlingen verklaren fenomenen of toepassingen aan de hand van het golfmodel.

- lopende en staande golven
- weerkaatsing, breking, interferentie, buiging, resonantie
- het Dopplereffect
- elektromagnetische golven: absorptie, emissie, verband tussen energie en frequentie, samenstelling van wit licht

begrijpen

WD3_11.01.14

11.01.21

De leerlingen illustreren fenomenen of toepassingen aan de hand van concepten uit kwantumfysica of relativiteitstheorie.

begrijpen

Onderzoeksvaardigheden wetenschappen

WD3_12.02.01

12.02.01

De leerlingen voeren onderzoek aan de hand van een wetenschappelijke methode om vragen te beantwoorden en oplossingen te ontwerpen.²

- interactie tussen onderzoeken en ontwerpen
- labovaardigheden

creëren

WD3_12.02.02

12.02.02

De leerlingen gebruiken met de nodige nauwkeurigheid meetinstrumenten en hulpmiddelen.

- gegevens/meetwaarden met de juiste symbolen voor grootheden en (SI-)eenheden
- beduidende cijfers
- meetnauwkeurigheid
- notaties met machten van 10

toepassen

² Rekening houdend met concepten en vaardigheden uit de wetenschapsdomeinen Biologie, Chemie, Fysica of Wiskunde.

Minimale materiële vereisten

De minimale materiële vereisten voor deze studierichting zijn [via deze link](#) te raadplegen.

Vakkenkoppeling

De vakkenkoppeling voor deze studierichting is [via deze link](#) te raadplegen.

Pedagogisch – didactische ondersteuning

Een uitgebreide pedagogisch – didactische ondersteuning is terug te vinden in de GO! Navigator.